

# ەر جانىبىك

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

هر جانبہ

شەشەندىك سوز دەرى جانە باتىر تۋرالى اڭىزدار)

قۇراستىرغاندار: اقن بايوسىن ۇلى  
شامس قۇمار ۇلى

(文苑) 兼寄分京限韵贾干关

شىنجاڭنىڭ ھالىقى باسپاسى

1501—3500 ; 燈明

## 图书在版编目(CIP)数据

关于贾尼别克长诗集/阿肯, 夏木斯编. — 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 2006. 9 (2009. 8 重印)

ISBN 978 — 7 — 228 — 10519 — 9

I. 关... II. ①阿... ②夏... III. 诗歌—作品集—中国—当代—哈萨克语(中国少数民族语言) IV. I277

中国版本图书馆 CIP 数据核字 (2006) 第 112727 号

责任编辑: 苏里坦汗

校 对: 哈力木拉提

封面设计: 夏 提 克

## 关于贾尼别克长诗集 (哈萨克文)

阿肯, 夏木斯 编

---

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码: 830001)

新疆新华书店发行

新疆彩印胶印厂印刷

787×1092 毫米 32 开本 8.5 印张

2006 年 9 月第 1 版 2009 年 8 月第 2 次印刷

印数: 1501 — 3500

---

ISBN 978 — 7 — 228 — 10519 — 9 定价: 15.00 元



## قۇراستىرۇش دان

ەر جانىبەك قازاقتىڭ تاياف زامان تاريحىنداعى تۇلپار  
مىنىپ، تۇالىپ، حالقىنا قورعان بولعان، اتى ايگىلى كەسەك  
تۇلعالاردىڭ ءىرى. ول الپ قارا كۇشتىڭ عانا يەسى ەمەس،  
اۋزىنان ءسوز مارجانى توگىلگەن جەز تاڭداي اقىن ءارى الدىنا داۋ  
تۇرعىزىلعان قۇس اۋىز شەشەن بولعان كىسى. اسىرەسە، ول قارا  
قىلدى قاق جارعان ادلىگىمەن، ەل باسىنا كۈن تۇعان قىيىن -  
قىستاۋ كۈتەردە، حالقتىڭ قارىعىن اشىپ جول تاپقان  
دانالىعىمەن دە ەل جۈرەگىنە تەرەڭ ۇيلاعان دانا بىلەردىڭ ءىرى.  
ول 1745 - جىلدىن كەيىن ابلای خاننىڭ وڭ قولى بولسى،  
قابانباي، بوگەنەي، ناۋىزباي قاتارلى باتىرلارمەن بىرگە جوڭغار  
شايقىنىشلارنا قارسى قاندى سوعىستىڭ الدىڭعى شەبىندە بولدى.  
جەكپە - جەكتە عالىدان سەرىن، سادىر قاتارلى سوڭغاردىڭ اتاقتى  
باتىرلارنىڭ باسىن الپ، ءوزىنىڭ تەڭدەسسز ەر جۈرەك باتىر  
ەكەنىن ايگىلەدى. سوڭعى كەزدەردە قارت باتىرلاردىڭ ءىزىن  
باسىپ، قازاق قولىنىڭ العادايى ياعنى نەگىزگى قولباسشىسى  
مىندەتىن ۇستىنە الپ كەلدى.

ەر جانىبەك ءوز ومىرىندە ءىرى - ءىرى ون ەكى رەتكى  
جورققا قاتىناسىپ، سونىڭ بارىندە بەتى قايتىپاي ولجالى  
ورالعانىقتان «اق جولدى جانىبەك» دەپ اتالغان ەكەن. ول ءوز  
كەزىندەگى جانىبەكتەردىڭ (ءاز جانىبەك، شاقشاق جانىبەك  
قوشقار ۇلى، بوجبان جانىبەك) بارلىعىنان كىشىسى

بولغاندىقتان، «اقىر جانىبەك» دەگەن اتقا دا يە بولغان.

ەر جانىبەك بەرداۋلەت ۇلى 1714 - جىلى سىر دارىياسى مەن شۇ وزەننىڭ اراسىندا ياعنى قاراتاۋ ماڭسىندا دۇنيەگە كەلگەن. 1723 - جىلى اقاتابان شۇبىرىنىدا اكەسى بەرداۋلەت جاۋ قولىندا قايتىس بولپ، جانىبەك توغىز جاسىندا جەتىمدىك تونىن كىەدى. ول شەشەسىنىڭ تارىيەسىندە ۇز ئاعاشسى سارى ۇيسىن دوستىبەكتىڭ تارىيەسىندە جانە ۇير مەزەت اكەسىنىڭ ئاعاشسى ايجىلى قازىبەك ۇيدىڭ تارىيەسىندە بولادى. 1730 - جىلداردا سىر بويىن مەكەندەگەن ارعىن ۇلىسى مەن كەرەي ۇلىسى اراسىندا قاقتىعىس تۇلىپ، ارعىن جاققان اقمرزا دەگەن ادام ولەدى. كەرەي ۇلىسى قۇنغا جىغلادى. ئايمان، قوڭىرات، قىپشاق قاتارلى قالىس تاپتىڭ ادامدارى ياعنى بىلەرى ارعىن ۇلىسىنىڭ ۇسوزىن سويلەگەندىكتەن، سول كەزدەگى كەرەيدىڭ باتىر باشسى باراق ۇسوينشالى ۇلى نارازى بولپ، كەرەي ەلىن باستاپ كىشى ۇجۇز جەرىندەگى ور وزەنى بويىنا قاراي اۋا كوشەدى. كوش العاشىندا تورعاي، ور وزەنى بويىنا، سوڭىنان توبىلغا دەيىن وتەدى. بۇل كەزدە باراقتىڭ جاسى ۇلعايىپ قالغاندىقتان، ەل بىلىگى نەگىزىنەن جاس باتىر جانىبەكتىڭ قولنا وتە باستايدى.

كەرەي ۇلىسى اۋا كوشكەندە، ەل بىرگەسىن بۇزغىسى كەلمەگەن ابلاي سۇلتان كەرەي ەلىن توقتاتۇعا بۇچار جىراۋ مەن وتەگەن باتىردى جىبەرەدى، سونداغى بۇچاردىڭ:

«كەرەي قايدا باراسىڭ،

سىردىڭ بويىن كوبەلەپ؟

ارتىڭنان قۇپ مەن جەتتىم،

تۇلپارمىدى جەبەلەپ.

ەندى الدىڭنان شىعايىن،

قار، جاڭبىر داي سەبەلەپ. اقمىر زامدى ۋولتىردىڭ،  
 اق سويلەمەن توبەلەپ...» دەپ باستالاتىن ۋىش جۈزگە  
 ايگىلى «كەرەي قايدا باراسىڭ» اتتى جىرى ۋىش سول تۈستە  
 جىرلانغانى ەشكىمنىڭ دە كۈمانىن كەلتىرمەيدى.  
 1740 - جىلداردىڭ توغىرەگىندە كەرەي ۋىلىسى ورىستىڭ  
 ور بەكىنىسىنە جاقىن وتىرعاندىقتان ورىستارمەن قاقىتەسىپ  
 قالىپ، ور بەكىنىسىن ورتەپ جىبەرىپ، شىعىسقا اۋا كۈشەدى دە،  
 نۇرا، ەسىل وزەندەرنىڭ بويىنا كەلىپ مەكەندەيدى. بۇل كەزدە  
 ارعىندار دا سىر بويىنان وسى وڭىرگە كەلە باستايدى. كۈنە  
 قايشىلىق قوزداماعانمەن، جانە دە جەر داۋى، مال داۋى، جەسىر  
 داۋى ۋەنەمى تۈلىپ تۇرادى. ارعىن ۋىلىسىنىڭ جان سانى مول،  
 كۈشتى بولغاندىقتان كەرەيلەردىڭ بىر بۆلىمى جاباي باتىردىڭ  
 باستاۋىندا ەسىل وڭىرىندە قالادى ياعنى اشامايلى كەرەي ەسىل  
 وڭىرىندە ورنالاسىپ، اباق كەرەي اۋىلتتەرى جوڭغارلاردان ەندى  
 عانا بوساعان كوكسالا، باقانس، اياگوز، نارىن وڭىرىنە كەلىپ  
 قونىستانادى. 1752 - جىلى جوڭغار حانى داباشى 40 مىڭ قولىمەن  
 الاتاۋ اۋزى ارىقلى قازاقتارعا جورىق باستاعاندا، كەرەي ۋىلىسى  
 قايتا سولتۇستىككە قاراي تەسىپ، شىڭغىس تاۋى، قالبا،  
 كوكبەكتى، جايىساڭ، ماڭىراق قاتارلى جەرلەرگە بارىپ تىرگە  
 تەبەدى.  
 وسىدان سوڭ كوپ زاماننان بەرى قازاققا تىنىشتىق بەرمەي  
 تۈزدىرىپ كەلگەن جوڭغار حاندىعى بىر جول جويىلىپ، قازاق  
 دالاسىنا بىر مەزەت بەيىتتىلىك ورنایدى.  
 ەر جانىبەك بەرداۋىلەت ۇلى قۇتق اۋرۇنىنا دۇشار بولسىپ،  
 1792 - جىلى 78 جاسىندا شار وزەنىنىڭ سولتۇستىگىنە 10

شاقىرىم كەلەتىن ورتا بۇلاق دەگەن جەردە، يەنى قالبا تاۋىنىڭ باتىس - وڭتۇستىك بوكتەرىنىدە قايتىس بولادى. باتىردىڭ ءوز وسپەتى بويىنشا، باتىردىڭ قازاسى ەكى جىل قۇيا ساقталىپ، باتىردىڭ اۋىلى دا ەل شىنە يىتىراپ ورنالاستىرىلادى. ەكى جىل وتكەن سوڭ اسى بەرىلىپ، جانىبەكتىڭ قازاسى رەسمى جاريالانادى. جانىبەك باتىردىڭ جەرلەنگەن جەرى جاسىرىن ۇستالىپ، 10 جىلدىن سوڭ تاس جىيىپ، ارناۋلى قابىر تۇرعىزىلادى. (اڭ قىسقىچە، بىر ەسىم بىر تەرىپى بىر تەرىپى)

قابانباي، بوگەنباي، ناۋىزباي قاتارلى باتىرلاردىڭ ەگەلەگەن شاعىندا ەر جانىبەك اتقا قوندى، اسىرەسە، سوناۋ سارى ارقادان جەتسۇعا دەيىنگى ۇلاق - قايرى ولكەنى جوڭعار شاپقىنشىلارنىڭ قولىنان قايتارىپ الۋدا ەر جانىبەكتىڭ سىڭىرگەن ەڭبەگى ەرەكشە ەكەنى كوپكە بەلگىلى. بۇل جونىندەگى قىلى - قىلى تاماشا حىكايالار ەل اۋزىندا ەدال قازىرگە دەيىن ماقتانىشىپەن ايتىلىپ كەلەدى. (بىر ەسىم بىر تەرىپى بىر تەرىپى)

ەر جانىبەكتىڭ اق تۇىن ەكى عاسىر ساقىتاعان، جانىبەك باتىر ولتىرگەن ايداعاردىڭ توبە سۇيەگىن ساقىتاعان جانىبەكتىڭ ۇلكەن ۇلى نواعىدىڭ قارا شاڭىراعى قازىر التاي ايماعىنىڭ شىڭگىل اۋدانىندا وتىر. وكىنەرلىگى اق تۇى 1958 - جىلى التاي ايماعىنىڭ ۇالىي بادەلقان ءوزى بارىپ، ارناۋلى ساقىتالادى دەپ الپ كەتكەن ەكەن. سول بەتى ەز - توزسىز جوعالغان. ۇزاق جىل سول اق تۇ سالىنغان ساندىق شىڭگىلدە نواعى ۇرپىلى يەنى جانىبەكتىڭ 8 - ۇرپىلى مىرزاقىمەتتىڭ ۇيىندە ەدال قازىر ساقىتاۋلى تۇر. (بىر ەسىم بىر تەرىپى بىر تەرىپى)

ايداعاردىڭ توبە سۇيەگى 1966 - جىلى قاراشاعا دەيىن مىرزاقىمەتتىڭ ۇيىندە ساقىتالىپ كەلگەن ەكەن، مادەنيەت زور

توڭكەرسى باستالغاندا، 1966 - جىلى قاراشادا ادراپايىلار كىشكەنە بالانىڭ بەسىگىنىڭ باسنا تىغۇلى تۇرغان جەرىنەن، ايداعاردىڭ توبە سۈيەگىن ءتىتىپ ءجۈرىپ تاۋىپ اكەتىپ جوعالتىپتى. ونى ءوز كوزىمەن كورگەن، قازىر ءتىرى وتىرغان ادامدار، ايداعاردىڭ توبە سۈيەگى دەلىنگەن نارسەنىڭ ۇلكەن ءۇش قىرلى سارعىش سۈيەك ەكەنن، ءار جەرىندە ۇساق تەسىگى بار ەكەنن، ونىڭ ەشقانداي حايۋاننىڭ سۈيەگىنە ۇقسامىتىندىغىن ايتىپ، تاڭداي قلعىسادى. ال، جورىق ساپتايلى قازاقستان مۇراجاينىدا تۇر.

شىنجياڭداى جانىبەك اۋلەتتەرى التايدىڭ شىڭگىل، جەمەنەي اۋداندارىندا، تارباعاتايدىڭ قوبىق، تولى، ساۋان اۋداندارىندا، سانجى وبلىسىنىڭ قۇتبىي اۋدانىندا، سونداي - اق، باسقا اۋدانداردا دا بىتىراپ قونىستانغان. جانىبەكتىڭ ءىنىسى البەكتىڭ ۇرپاقتارى التاي ايماعىنىڭ قبا اۋدانىنا قونىستانغان. ەر جانىبەك تۇرالى ارناۋلى جازىلعان داستاندار ەل اراسىندا ءالى دە كوپ بولۋى مۇمكىن. ءبىز قولمىزدا بار، ياعنى ەل اراسىنان توپتالغان اۆتورلى جانە اۆتورسىز بەس داستاندى، باتىردىڭ شەشەندىك سوزدەرىن جانە جانىبەك باتىر جونىندەگى اڭىزداردى ءبىر كىتاپ ەتىپ قۇراستىرىپ، الدارىڭىزعا ۇسىنىپ وتىرمىز. بۇل كىتاپتىڭ كەمتىگىن تولىقتىرۋ ءۇشىن، وقىرمانداردىڭ قولدارىندا بار داستاندار مەن اڭىزدارىن ۇسىنىپ، ارۋاقتى بابانىڭ ەسكەرتكىشىنە كومەك قولدارىن سوزۋىن ءۇمىت ەتەمىز.

ءشامىس قۇمار ۇلى  
اقىن بايبوسىن ۇلى

## مازمۇنى

|           |                                              |
|-----------|----------------------------------------------|
| 1.....    | قۇراستىرۇشىدىن                               |
| 1.....    | ەر جانىبەك ھاقىنداى داستاندار                |
| 1.....    | جانىبەك                                      |
| 23.....   | ەر جانىبەك                                   |
| 62.....   | جانىبەك باتىر                                |
| 109 ..... | ەر جانىبەك                                   |
| 129 ..... | جانىبەك باتىر . . . . . مەلەۋيا سۇلتانیا ۇلى |
| 204 ..... | ەر جانىبەكتىڭ شەشەندىك سوزدەرى               |
| 220 ..... | جانىبەك باتىر تۇرالى اغىز                    |

بىتلىن لىقىن نىتىدە سىمۇ، ئىشلىتىش

لىتىلىش بىتلىن نىتىدە سىمۇ، ئىشلىتىش

بىتلىن لىقىن نىتىدە سىمۇ، ئىشلىتىش

## ەر جانىبەك حاقىنداى داستاندار

بىتلىن لىقىن نىتىدە سىمۇ، ئىشلىتىش

بىتلىن لىقىن نىتىدە سىمۇ، ئىشلىتىش

وسىدان ەكى عاشىر بۇرىن وتكەن،

اڭىز بوپ ەل شىنە تاراپ كەتكەن.

ارعى اتاسى كەرىيدىڭ سارى رۇي،

بىر اڭگىمە ايتاين جانىبەكتەن.

جانەكەڭ جىرملعا كەلگەن جاسى،

بۇلىشق ەتتى، بۇراسان زور تۇلعاسى.

جاۋىرىندى، يىقتى، قاس - قاباقتى،

ەر جۇرەك باتىردىڭ بار نىشاناسى.

دەنەلى ەڭگەزەردەي بويى سۇڭقاق،

كەۋدەسى ەڭكەش ەمەس، بىتكەن شالقاق.

كەشى پەيىل، كەڭ مەنەزدى، كەشىرىمدى،

جاقىن، جاتقا تۇرمايتىن ۇزىن بۇلداپ.

جانىبەك تانىلعان ەر قازاق جاققا،

جايىلعان باتىر داڭقى ەر تاراپقا.

دوسىمبەك، ئۆمر دەيتىن اسقان باتىر،  
سارى ئۆيسىن ئاھاشىسى باتىس جاقتا.

دوسىمبەك پەن ئۆمىردىك داڭقى شىققان،  
الاش تانىپ ئۆش جۈزدە اتىن ۇققان.  
دۆلىغا ساۋىت كىيىپ، قىلىش ۇستاپ،  
دۇشپاننىن قارسى كەلگەن جەرگە تىققان.

جانەكەك ئاھاشىمدى كۈرەيىن دەپ،  
ئۆيىر بارىپ امانداسىپ كەلەيىن دەپ.  
جانىنا باتىرلاردىك ئۆيىرى ەردى،  
جالغىز جۈرمە، مەن ەرتىپ جۈرەيىن دەپ.

ئاھاشىسىنا جانەكەك،  
جول تارتىپ ئۆيۈرۈپ كەتەدى.  
چاقىس ەمەس، جولى السى،  
تالاي ۋاقىت وتەدى.

سىر مالى كەپەشتەن،  
ئۆگى ئۆيىر تۇتام وتەدى.  
اي سەگىز كۈن جول ئۆيۈرۈپ،  
سارى ئۆيسىنگە جەتەدى.

ئاھاشى تەگىن سۇراساڭ،  
دوسىمبەك پەن ئۆمىردى.

جیەنەم مەنەڭ كەلدى دەپ،

كوڭىلى ۋەسپ سەمسەردى.

جیەنەن كورپ قۋانىپ،

دوسىمبەك جىلاپ ەگىلدى.

ناعاشىنىن كورگەن سوڭ

جانىبەك بولدى كوڭىلدى.

ناعاشى تەگىڭ كىم ەد دەپ،

سۇرايتىن زاڭ بار تەگىڭدى.

ناعاشى تەگىڭ كىم بولسا،

ۋقساتار سوعان ۋڭىڭدى.

ناعاشىنى سىنىشى ەكەن،

جیەنەن بايقاپ سىنادى.

ۋرپاعىم باتىر بولار دەپ،

جیەنگە كوڭىلى تولادى.

كەلىسىمدى كەلبەتى،

دوسىمبەككە ۋنادى.

ەر تۇلعالى دەنەسى،

كورگەندى قايران قىلادى.

دوسىمبەكتىڭ جیەنى،

سارى ۋيسىنگە ۋنادى.

يىگى جاقسى جيهەنگە،  
امان - سالەم قىلادى.

ۋلى كارىيالار سۇرادى:  
— جيهەننىڭ كىم دەپ ۋرانى؟  
دوسىمىبەك توستىپ چوسىنىمەن،  
قايرانداپ بىراز تۇرادى.

— اباق كەرەي ەلى، — دەپ  
دوسىمىبەك جاۋاپ قىلادى.  
كەسەك بىتىم كەلبەتى،  
جىيىلغان جۇرتقا ۇنادى.  
ەكەۋ بولسا بىرى دەپ،  
بىرەۋ بولسا ۋزى دەپ،  
ناعاشسى سىنادى.

دوسىمىبەك تاڭدا ويانسا،  
جانەكەڭنىڭ جانىندا،  
ەكى كوك بۇرى تۇرادى.  
كوك بۇرى دارىپ جۇرگەننن،  
دوسىمىبەك، ۇمىر ۇعادى.

كەۋدەسى استىل، بوكسەسى،  
جاسىق دەپ مۇنى سىنادى.  
اقىلى اسقان دانىشپان،  
كورەگەن كوپتەن قىراعى.

نەلىشى جۇرتىن سەرۋەندەپ،

كۈپ قەدىرۋ تۇرادى.

كۈپ كەشكىپى قايىتام دەپ،

كۈك بەستىسىن سۇزادى.

نەلىشى اتاسى بەرسەدە،

بالالارى بەرمەدى.

بەرمەسەڭ دە الام دەپ،

ونان ارمان ورنەدى.

دۈسمبەك: — ەي، ۇلدارىم،

كۈك بەستىنى بەرىڭدەر،

جىيەندى قابىل كورىڭدەر.

جىيەن نازارى قىيىن — دى،

بۇل سوزىمە سەنىڭدەر.

بەرەۋ بولسا ۇزى ەكەن،

ەكەۋ بولسا ېرى ەكەن،

كۈك ېورى دارىپ ۇجۇر ەكەن.

ەلىڭدى شاۋىپ كەتەدى،

تاق تۇيىڭە جەتەدى.

تۇلپار بولسا ەر مىنىسىن،

بەرە سالساڭ نەتەدى!

نەلىشى اتاسى بەرسەدە،

بالالارى بەرمەدى.

جىيەندى قابىل كورىمەدى.

بەرمەسەڭ دە الام دەپ،

ۋەن ارمان ۋرلەدى.

— ھى، ھى، جالغىز جىيەنىم،

بىلىگىم مەنىڭ كەلمەدى.

مەن بەرەيىن دەسەم دە،

بالالارىم بەرمەدى.

كوك بەستىنىڭ ئىنىسى،

ۋترىمىن سىلغان بەرگەلى.

ساۋىتىمىدى دا بەرمەن،

نە قىلاسڭ ۋڭگەنى.

نازالاناي رازى بول،

ۋسى بولدى، قاراعىم.

ئاعاشىڭنىڭ بەرگەنى.

ئىنىسى كوك بەستىنىڭ كوك قۇنان بار،

قاراعىم، رەنجىمەي سەن سۈنى ال.

كەلەر جىلى ابلای جورىق قىلماق،

قورقپاساڭ باتامدى اپ سەن سوعان بار.

قازاقتى بۇدان بۇرىن قالماق شاپقان،

قان توگىپ، مالىدى توناپ بىقسىراتقان.

ايلانپ الا تاۋدى قىرىم اسىپ،

داينىدىق سوعان ابلای قۇرىپ جاتقان.

قورقپاساڭ بار دەگەنگە اشۋلاندى،  
 بەستىسىن اكهتسەم دەپ ءبىر ويلاندى.  
 بەرمەسە كوك بەستىسىن اسقا سويسىن،  
 دەدى دە شالقاسىنان جاتىپ الدى.  
 كوك قۇنان قىس اينالىپ شىقتى دۈنەن،  
 جىيلدى ابلايغا كوپ پەن كولەم.  
 باتىرلارنى ۇش ءجۈزدىڭ تۈگەل جى دەپ،  
 ابلاي جارلىق قىلىپ ايتتى تورەڭ.  
 داينىدىق جاساپ ەرلەر جۈرمەك بولدى،  
 دۈرلىگىپ جۈرگەن جەرى سۈردەك بولدى.  
 كەرەيدەن نەسكەنى ونى ەكى ادام،  
 جانەكەڭ سولارمەن ءبىر جۈرمەك بولدى.  
 جانەكەڭ كوك دۈنەندى ءمىنىپ الدى،  
 ساۋىت - سايمان، قۇرالسىن ءىلىپ الدى.  
 ساۋىت كىيىپ سايلاىپ العانىنان سولڭ  
 سىرتىنا تۈگى شىعپ ايباتتاندى.  
 ابلاي باس قولباسى — اسكەر باسى،  
 قىرىققا ءدال سول كەزدە جاس - شاماسى.  
 حان بولپ، تلحقا ءمىنىپ ۇكىم سۈرگەن،  
 قازاقتىڭ سول تۇستاعى پاتشاسى.  
 قالماققا بارپ سوعىس سالماقشى بوپ،  
 جاۋلاپ ەلىن ۇيتا مال الماقشى بوپ.